

PŘÍPADOVÁ STUDIE JAKO VÝZKUMNÁ METODA VE VĚDÁCH O ČLOVĚKU

CASE STUDY AS A RESEARCH METHOD IN HUMAN SCIENCE

Ivana Olecká

Moravská vysoká škola Olomouc, o.p.s., Ústav společenských věd
ivana.olecka@mvso.cz

Kateřina Ivanová

Ústav zdravotnického managementu, Fakulta zdravotnických věd, Univerzita Palackého
v Olomouci
Moravská vysoká škola Olomouc, o.p.s., Ústav společenských věd
katerina.ivanova@upol.cz

Abstrakt: Případová studie je klasickou metodou kvalitativního výzkumu. Hojně se vyskytuje ve všech oblastech věd o člověku, zejména pak v oborech medicínských, ekonomických, manažerských, právních či humanitních. Její aplikace je použitelná nejen pro budování teoretického zázemí daných disciplín, ale i pro praktické využití mimo teoreticko-vědeckou linii. Stále však patří mezi metody nedocenené.

Klíčová slova: Kvalitativní výzkum, případová studie, metodologie

Abstract: Case study is a classical method of the qualitative research. It occurs in human science in a high degree, especially in medicine, economy, management, laws and humanities.. Its application is usable not only for creating theoretical background, but also for practical usage outside of theoretic – science line. It still belongs to the underrated methods.

Key words: Qualitative Research, Case Study, Methodology

JEL Classification: B40, I29, Z13, Z19

1 Kvalitativní přístup není „ten druhý výzkum“

Navzdory dávno uznané multiparadigmaticčnosti věd o člověku, může čtenář poučený základní učebnicovou literaturou z oblasti její metodologie velmi snadno získat mylnou představu o ryze kvantitativní povaze výzkumu. Důvod je prostý. Knihy věnující se obecnému přehledu výzkumných metod věnují maximální pozornost výzkumu kvantitativnímu. Kvalitativním metodám je vyhrazeno místo v poslední či předposlední kapitole, což bezesporu utvrzuje čtenáře v představách o druhotném postavení kvalitativního výzkumu, tedy stojícího v pozici „toho druhého výzkumu“, jak jej trefně nazývá Disman (2000, str. 284 an).

Kvalitativní výzkum si však rozhodně nezaslouží být nadále odsouván na druhou kolej. Cílem tohoto článku proto je přispět do diskuze o užitečnosti kvalitativního výzkumu prostřednictvím důrazu na možnosti využitelnosti případové studie, jedné z metod kvalitativního výzkumu, ve vědách o člověku. Abychom dokázali jednoznačně ukotvit případovou studii, začneme nejprve vymezením kvalitativního výzkumu. Teprve po té si načrtneme podstatu případové studie a podtrhneme její význam v jednotlivých disciplínách věd o člověku.

Kvalitativní výzkum vychází z interpretativních paradigmat a jeho základním cílem proto je porozumět sociální situaci, o které pak na základě výsledků provedené studie vytváříme teorii. V centru pozornosti kvalitativního výzkumu je člověk v jeho každodennosti. Na rozdíl od kvantitativního výzkumu zkoumá kvalitativní

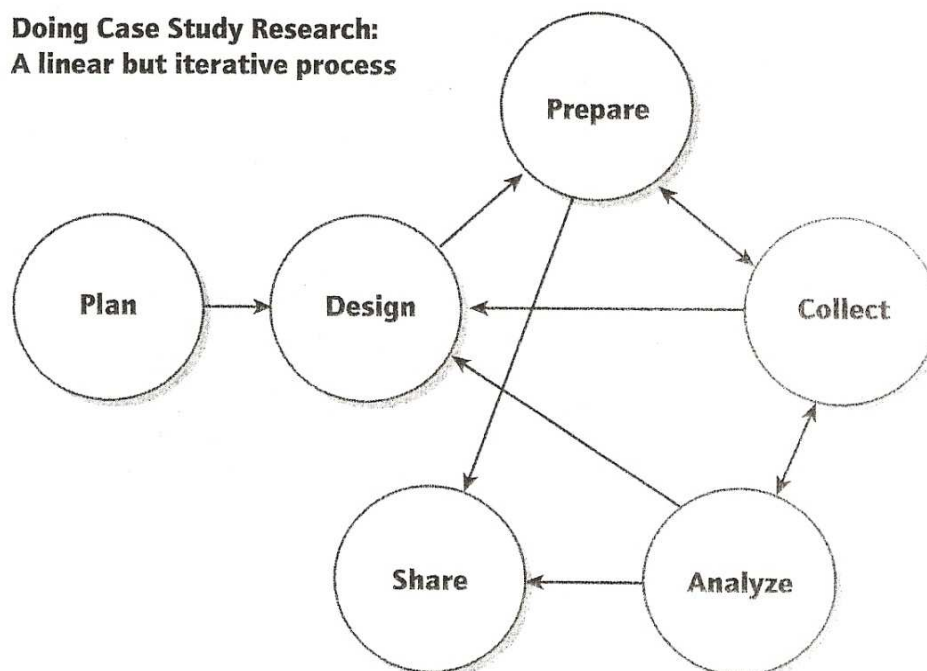
výzkum problematiku intenzivně do hloubky. Kvalitativní výzkum nám přináší podrobné informace o zkoumaném fenoménu, které však nelze generalizovat na populaci. Kvalitativní výzkum je vhodné použít zejména tehdy, když nemáme dostatečnou znalost o problému, který studujeme a potřebujeme dané situaci porozumět. Představuje ideální nástroj pro vytváření teorie, která není dělána od stolu bez kontaktu s popisovanými fenomény, ale naopak je pevně zakotvena v sebraných datech. Kvantitativní i kvalitativní přístupy jsou navzájem ideálně komplementární. Společně s Hendlem můžeme bez obav použít metaforu komplementarity obou přístupů dle Lincolna a Guby: „Jestliže má rybář k dispozici několik sítí a v každé z nich je několik velkých děr, pak je lepší, když rybář poškozené sítě navzájem překryje a použije tak jednu síť, kterou získá lepší úlovek než použitím jednotlivých sítí odděleně.“ (Hendl 2005, str. 62)

2 Případová studie jako metoda kvalitativního výzkumu

Obecná definice případové studie nám říká, že jde o intenzivní studium jednoho případu – tedy jedné situace, jednoho člověka, jednoho problému. Případová studie je metoda ve skrze kvalitativní, neboť dokáže dokonale splnit základní cíle kvalitativního výzkumu – zkoumá současné fenomény do jejich hloubky v jejich skutečném kontextu, zvláště v případě, kdy nejsou hranice mezi fenoménem a jeho kontextem zcela jasné (srov. Yin 2009, str. 18). Ponoření se do hloubky jednoho fenoménu nám umožní důsledné porozumění zkoumanému. Případová studie má však mezi metodami kvalitativního výzkumu jeden bonus navíc. Není pouze nástrojem pro rozšiřování teoretického zázemí četných disciplín, ale dokáže ideálně posloužit jako nástroj edukace praktických dovedností pro studenty i zkušené praktiky daného oboru. V obecné rovině totiž zkoumá dva typy fenoménů – buďto reprezentuje nejčastěji se vyskytující jev (např. v medicínském výzkumu: pacient s typickými příznaky pneumonie adekvátně reagující na ATB léčbu), nebo naopak jev zcela zvláštní, výrazně se odlišující od normálu (např. pacient s neadekvátní reakcí na podávaný lék). První typ fenoménu – obvyklý – slouží zejména k edukaci studentů, kteří se na obvyklých případech učí běžným postupům ve své praxi, neboť zobecněné výsledky takového postupu slouží jako tzv. návod k použití. Druhý typ fenoménu – vzácný – pak ideálně poslouží těm, kteří v daných oborech vykonávají praxi, neboť upozorňuje na možné odchylky do standardních situací a minimalizuje tak možné chyby vzniklé z neznalosti takových odchylek.

Případová studie – nebo také kazuistika – je zcela obvyklou metodou v medicínských oborech – ať už lékařských nebo nelékařských. Hojně je využívána taktéž v ekonomii a managementu. Setkat se s ní však můžeme i v psychologii, sociologii, politologii, antropologii, pedagogice, sociální práci, právu, kriminologii či v komunitním plánování. Možnosti, které nám případová studie poskytuje, jsou skutečně hojné. Aby však byly výsledky našeho snažení platné, je třeba jako v každém jiném typu výzkumu dodržet určitý postup. Dle Yina (srov. Yin 2009, str. 1) je děláni případové studie proces sice lineární, ale opakující se, který osciluje po celou dobu mezi základními fázemi: plánem, projektem, přípravou na sběr dat, sběrem dat, analýzou a publikací výsledků (viz obr. č. 1).

Obrázek 1: Jak se dělá případová studie

Zdroj: Yin 2009, str. 1

3 Jak se dělá případová studie

Stejně jako každý jiný typ výzkumu začíná i případová studie identifikací výzkumných otázek a teprve z nich plynoucího rozhodnutí, že tou nejlepší výzkumnou metodou je právě případová studie. V dalším kroku je třeba rozhodnout se o tom, co vše zahrnuje a co již nezahrnuje naše výzkumná jednotka – náš zkoumaný fenomén, který bychom rádi studovali. Zároveň se rozhodujeme o podobě vzorku a charakteru sbíraných dat. V případové studii se jedná vždy o záměrný výběr, jedině tak zajistíme, aby zkoumané fenomény měly přesně ty charakteristiky, které k našemu výzkumu potřebujeme. Velmi podstatné na tomto místě je důsledné studium relevantní literatury, která nám napomůže v orientaci v problematice. Kvalitní přehled literatury by měl obsahovat informace, které zahrnují to, co už víme o tématu a co o tom můžeme kriticky povědět, zda už takový výzkum nebo výzkum s tématem související existuje, jakým způsobem zapadá naše práce do kontextu současného vědění a nakonec proč je tento výzkum nutné dělat (srov. Silverman 2005, str. 241). Přehled literatury nejenže orientuje čtenáře, ale výzkumníkovi naznačuje celou další cestu. Z toho důvodu by měl obsahovat hodnocení stavu literatury, výzkumné směry, omezení poznatků a kritický pohled na dosud použité metody. Miovský (2006, str. 302) doporučuje klást důraz také na adekvátní výběr literatury, obsahovou správnost citací (zejména správnost interpretace výsledků citovaných studií) a konečně na šíři a bohatost výběru, tedy počet citovaných prací, poměr domácích a zahraničních prací atd. Rozsah přehledu literatury závisí na definici problému a obeznámení výzkumníka s problémem. Podstatné je, aby zprůhledňoval autorovu teoretickou perspektivu, aby si čtenář mohl ověřit, zda je daná studie konzistentní ve svých teoretických východiscích. Stejně jako u každé jiné práce, platí i při psaní přehledu literatury pravidlo, že při celém procesu psaní je velice důležité klást důraz na pečlivost a důslednost, neboť jak zdůrazňuje Hendl (2005, str. 317), čím je přehled literatury důkladnější, tím lepší má práce základ pro provedení výzkumu a diskusi výsledků.

Začínajícímu výzkumníkovi se může zdát velmi obtížné použít veškerou relevantní literaturu a přitom nebýt studiem zahlcen. Do značné míry záleží na zkušenosti výzkumníka. V situaci, kdy vstupuje do nového

tématu, má dle Morseho a Fieldové (1995, str. 46.) dvě možnosti, přičemž první volí méně a druhou více zkušení výzkumníci: 1. nashromáždí, přečte a použije pokud možno veškeré relevantní informace vztahující se k tématu, tzn. úvodní část práce bude věnována sumarizaci poznatků. Vystavuje se tak ovšem riziku, že brzy ztratí kontrolu nad svou metodou jak z důvodu zahlcení, tak například proto, že předchozí výzkumy mohou být pro výzkumníka z různých důvodů zavádějící (např. nevědomě ovlivní proces kódování). 2. provede kritickou analýzu předchozích výzkumů a selektivní výběr pro vlastní práci. Jinými slovy provede extenzivní obsahovou analýzu a prozkoumá literaturu z hlediska možných zkrácení v měření a stanovování závěrů. V takovém případě zůstává výzkumník otevřený a informovaný, ale jelikož je vůči poznatkům kritický, neovlivňují jeho znalosti vlastní schopnost nezaujatě problematiku analyzovat.

Ačkoli kritická analýza se jeví jako úkol mnohem složitější než „pouhá“ sumarizace současných poznatků, je pro případovou studii mnohem plodnější. A také daleko lépe slouží tomu, že již po přečtení přehledu literatury si čtenář řekne: „Ano, samozřejmě, toto je přesně ten výzkum, který je potřeba nyní udělat, aby se posunulo poznání této oblasti o něco vpřed.“ (srov. Silverman 2005, str. 243) Představuje ale poměrně zdlouhavou, tvrdou a v mnoha případech zbytečnou práci, pokud není dělána v průběhu celého výzkumu a dokončena až po analýze dat. Před jejím dokončením totiž nemůže výzkumník vzhledem k zvolené metodě rozhodnout, co přesně bude pro přehled literatury relevantní. Z toho důvodu musí v průběhu celé analýzy stále věnovat rozdílnou míru pozornosti tomu, co čte podle toho, co je aktuálně důležité vzhledem k tématu (Silverman 2005, str. 245).

Důsledné studium literatury nám pomůže rozhodnout se o konkrétních technikách sběru dat, které ve své studii použijeme. V závislosti na cílech můžeme použít jakoukoli techniku sběru dat, kterou nám umožňuje použít kvalitativní výzkum. Než však vstoupíme do terénu, upozorňuje Yin (2009, str. 69a) že je třeba, aby se výzkumník řádně na sběr dat připravil. V první řadě je nezbytné naučit se klást správně otázky a stát se dobrým posluchačem, neboť jedině tak dokážeme získat potřebná data. Yin dále doporučuje procvičovat svou adaptabilitu a flexibilitu, abychom zvládli nároky, které na výzkumníka každý typ kvalitativního výzkumu klade. Kvalitativní výzkum může být velmi dlouhý a složitý proces. Nikdy není předem jasné, zda a kolik dat budeme muset sebrat, kolikrát se ještě budeme muset vrátit do terénu, aby byl náš vzorek saturován. Samotný sběr dat se totiž velmi úzce prolíná s jejich analýzou. V kterémkoli bodě analýzy je možné (nutné) se do terénu vrátit zpět a sebrat nová data, která nám k důkladnému porozumění zkoumaného fenoménu dosud chyběla. Stejně tak je možné vrstvit na sebe různé typy sběru dat – pozorování, rozhovor i obsahovou analýzu. Důležité je sebrat taková data, která nám případ popíší v jeho celistvosti včetně všech kontextů. Případ můžeme interpretovat buď jako celek nebo se zaměřujeme na jeho jednotlivé části, a to z hlediska předem vybraného teoretického rámce, který aplikujeme na případ. Cílem je identifikovat možné intervenující proměnné a jejich souvislosti (srov. Žiaková a kol. 2009, str. 266). Popis a interpretace studovaného fenoménu by měla být komplexní a jedině jako takový jej můžeme publikovat. Jedině tak bude případová studie hotova sloužit jak rozvoji teorie, tak i praxe.

Literatura

- [1] DISMAN, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. 3. vyd. Praha: Karolinum, 2000.
- [2] HENDL, J. *Kvalitativní výzkum*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005.
- [3] MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006.
- [4] MORSE, J. M., FIELD, P. A. *Qualitative Research Methods for Health Professionals*. 2nd ed. London: Sage Publications, 1995.
- [5] SILVERMAN, D. *Ako robiť kvalitatívny výskum*. 1. vyd. Bratislava: Pegas, 2005.
- [6] YIN, R. K. *Case Study Research. Design and Methods*. 4th ed. London: Sage Publications, 2009.
- [7] ŽIAKOVÁ, K. a kol. *Ošetrovatel'stvo. Teória a vedecký výskum*. 2. vyd. Martin: Osveta, 2009.

Článek je dedikován projektem Grantové agentury ČR číslo P403/10/0621.